

Kotiseutu kutsuu. Suuresta muutosta paluumuuttoon?



Suuri muutto koetteli 1960-luvulla ja 1970-luvun alkupuolella suomalaista maaseutua monin tavoin. Näinä vuosina työkään varttuneet suuret ikäluokat joutuivat siirtymään maaseudulta kaupunkien laajeneviin teollisuus- ja palveluammatteihin.

Suuren muuton jälkeen alueellisen työnjaon sekä elinkeinorakenteen muutokset näyttivät tasaantuneen, sillä maa- ja metsätaloudessa toimivan väestön määrä ei enää vähentynyt entistä vauhtia. Kehitysalueille syntyi 1970-luvulla teollisia työpaikkoja enemmän kuin esimerkiksi pääkaupunkiseudulle. Muuttovirrat kaupunkiin vähentyivät ja esimerkiksi pääkaupungin muuttovoitto kääntyi tappiolliseksi. Maaseutukuntien haja-asutusalueet menettivät kuitenkin edelleen väestöään.

Maaseutukuntia koskevissa muuttoliiketutkimuksissa päähuomio on kiinnitetty muuttovirtoihin maaseudulta kaupunkiin. Tämän päämuuttosuunnan ohella on kuitenkin tapahtunut jatkuvasti vastakaissuuntaista muuttoa, josta osan muodostaa paluumuutto. Maamme kehitysalueiden muuttotappioiden pienenemisen 1970-luvun puolivälistä lähtien onkin arveltu osaltaan johtuvan juuri kehitysalue-

eelle suuntautuneesta paluumuutosta. Konkreettista tutkimustietoa tästä ei juurikaan ole.

Paluumuuton edistämisestä kuntien kehittämistrategia

Paluumuutto ei kuitenkaan ole uusi yhteiskunnallinen ilmiö. Ihmisiä on tullut ja mennyt kautta aikain. Kiinnostus paluumuuttoa kohtaan onkin tulkittavissa selvänä yhteiskunnallisena tilauksena. Paluumuutosta ovat kiinnostuneita nimenomaan maamme kehitysaluekunnat. Paluumuuton edistämiskampanjointi on toistaiseksi hakenut vielä toimintamuotojaan, mutta punaista mattoa tarjotaan erityisesti yrittäjille, sellaiseksi aikoville tai joidenkin erikoisalojen ammatti-ihmisille. Kunnat ovat yhä enemmän alkaneet valikoida muuttajiaan.

Keskeinen kysymys paluumuuton edistämisessä on se, voidaanko synnyinseudulleen palanneiden tai paluuta suunnittelevien kohonnutta ammattitaitoa tai mahdollisia yritysideoita hyödyntää syrjäisissä, tuotantorakenteeltaan yksipuolisissa kunnissa. Mikä on paikallisten olosuhteiden merkitys? Sopeutuvatko paluumuuttajat paikallisiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin vai ovatko he potentiaalisia muutoksen agenteja? Olen-

*Keijo Kantanen, YL, Joensuun yliopisto,
Karjalan tutkimuslaitos.*

nainen kysymys on myös se, ovatko tällaiset innovaattorit palaamassa tai jo palanneet synnyinseudulleen ja voidaanko paluumuuttoa edistää ja millä keinoin. Paluumuuton edistämiseksi vedotaan usein poismuuttaneiden nostalgisiin muistoihin kotiseudustaan. Moni toki haluaisi muuttaa takaisin, mutta onko tähän realistisia mahdollisuuksia.

Ns. uudessa aluepoliittisessa ajattelussa sekä kuntien kehittämisstrategioissa on painotettu yhä enemmän oma-aloitteisuutta, pienyritystoimintaa sekä pienyrityttöjyyden toimintaedellytysten turvaamista. Aluepoliittiseen keskusteluun on otettu mukaan myös kotiseutu tai juurien etsiminen. Synnyinseutu muodostaa tällöin muiden tekijöiden ohella yhden tärkeän vetovoimatekijän. Alueellisen kehittämisen kannalta ongelma on siinä, voisivatko juuret houkutella kaupunkikeskusten ulkopuolelle muuttajia, jotka toisivat mukanaan uusia ideoita. Muuttoliike nähdään tällöin resurssina, jonka ohjaamiseen voitaisiin käyttää aluepolitiikan keinoja. Muuttoliike ja ns. innovaatioympäristön kehittyminen kytkeytyisivät tällöin toisiinsa (Kultalahti 1985 ja 1986).

Idea paluumuuton edistämisestä otettiin huomioon myös Kymen läänin kolmessa pohjoisimmassa kunnassa: Parikkalassa, Saarella ja Uukuniemellä. Kunnat toteuttivat laajahkon paluumuuton edistämiprojektin vuoden 1987 aikana. Kuntien keskeinen tavoite oli monipuolistaa elinkeinorakennetta saamalla yrittäjyydestä kiinnostuneita tai yrittäjiä palaamaan. Projekti toteutettiin kyselytutkimuksena, jossa kartoitettiin paluuhalukkuutta, paluun esteitä ja ehtoja jne. Tutkimusta laajennettiin myöhemmin Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella koskemaan myös jo palanneita. Tutkimuksen kohderyhmän muodostavat pääasiassa 1940- ja 1950-luvuilla syntyneet suuret ikäluokat. Näistä suurin osa on muuttanut ja

asuu tällä hetkellä muualla Suomessa, osa on palannut ja osa kenties palaamassa (Kantanen 1991).

Alueellisen työnjaon uudet kerrostumat ja paluumuutto

Aluekehitystä voidaan lähestyä kahdella tavallaan toisistaan poikkeavalla tavalla. On havaittavissa paikallisuuden merkityksen korostuminen, mikä liittyy alueelliseen erilaistumiseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että kansakuntien sisällä kehitys on ”menossa eri suuntiin”. Maakuntien, kuntien sekä kylien kehitystiet erilaistuvat. Tuloksena tästä prosessista on joukko tuhoutuvien ja syntyvien alojen yhdistelmiä. Toisaalta yksittäisten paikkojen kehitys on sidoksissa yhä enemmän kansainvälisiin kehitystendensseihin (Oksa 1988a, 2–4; Massey 1984).

Alue-eroja voidaan hahmottaa siis alueellisen työnjaon historiallisten kerrostumien kautta, jolloin eri aikakausilta periytyvillä kerrostumilla on erilainen merkitys eri alueiden asukkaille. Jotkut saavat toimeentulonsa maaseudun uusista kerrostumista, jolloin vanhat ”muodostuvat identiteetin, kulttuurin tai ympäristön rikkauksen aineksiksi” (Oksa 1988a, 3). Toisten ihmisten toimeentulo on kuitenkin edelleen sidoksissa vanhoihin alueellisen työnjaon kerrostumiin.

Parikkalan seudun asema alueellisessa työnjaossa on ollut maa- ja metsätaloustuotteiden tuottaminen ja jalostaminen. Vaikka alueelle on syntynyt 1970-luvulta lähtien modernimpia taloudellisen toiminnan kerrostumia, voidaan Parikkalan seutua luonnehtia edelleenkin agraariseksi. Maa- ja metsätalouden rationalisointia voidaan pitää Parikkalan seudulla keskeisenä lähtömuuton syynä. Maa- ja metsätalouden rakennemuutos on vähentänyt alueen työpaikkoja huomattavasti. Harjoitettu aluepolitiikka, paikalliset työvoima-

reservit sekä Neuvostoliiton kaupan kannalta edullinen sijainti ovat houkutelleet teollisuutta Parikkalan seudulle aina 1970-luvulta lähtien. Niinä aikoina alkoi myös julkinen sektori laajeta voimakkaasti harjoitetun hyvinvointipolitiikan seurauksena. Talonpoikaisperheen perinteisiä toimintoja on siirtynyt yhteiskunnan ja nyttemmin yhä enemmän yksityisen sektorin hoidettavaksi, mikä on merkinnyt palvelusektorin voimakasta laajentumista. Tämä on avannut uusia työtilaisuuksia niin paikalliselle väestölle kuin myös kuntaan muuttaneille. 1980-luvulla kunnat ovat yhä enemmän aktivoineet elinkeinopolitiikkaansa, mikä on käytännössä merkinnyt pienyrittäjyyden edistämistä ja toimintamahdollisuuksien parantamista. Kuntien sisällä on tapahtunut toimintojen ja väestön keskittymistä. Maaseutu on saanut yhä enemmän kaupunkimaisia piirteitä (Persson 1991), mihin ovat oman lisänsä tuoneet paluumuuttajat.

1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun ns. ”suuri muutto” vei Parikkalan seudulta mukanaan pääasiassa nuorta, työelämään siirtyvää väestöä joko suoraan tai opiskelun kautta teollisuuden tai palveluammattien pariin. Tämä tarina lienee kaikille tuttua. Muuttoliike ei kuitenkaan ole ollut yksisuuntaista siinä mielessä, että väestöä muuttaisi maaseudulta kaupunkeihin, kehittymättömiltä alueilta kehittyneille, Pohjois- ja Itä-Suomesta etelään. Tämän päämuuttovirran ohella on tapahtunut jatkuvasti vastakkaisuuntaista muuttoa, josta osan muodostaa paluumuutto; osa muuttaneista on palannut juurilleen (Perry et al. 1986; Jones et al. 1986).

Paluumuuton subjektiiviset syyt ovat olleet moninaisia, mutta yhteiskunnan makroprosessit ovat sanelleet ne rakenteelliset reunaehdot, joiden puitteissa paluumuutto on mahdollistunut. Tämä tarkoittaa tuotannon ja palvelusten jatkuvaa uudelleenrakenteistumista, jolloin vanhojen

ja taantuvien alueellisen työnjaon kerrostumien tilalle tai niiden rinnalle on tullut uusia.

Paluumuuton heterogeenisuus

Ravenstein havaitsi jo viime vuosisadalla, että muutto paikkakunnalta toiselle aiheuttaa aina kompensoivaa takaisinmuuttoa. Tämä on eräs Ravensteinin muuttoliikelaeista (Virtanen 1986; Söderling 1986). Mitä enemmän joltakin alueelta muutetaan, sitä todennäköisempää paluumuutto on.

Tutkimukseni *Takaisin kotiseudulle* osoittaa, että Parikkalaan, Saarelle ja Uukuniemelle on palannut tutkimuskohteena olleista 2364 henkilöstä 226. Tämä on kymmenes osa koko tutkimuksen kohde-ryhmästä. Kärjistäen voi todeta, että valtaosaltaan paluumuuttajat ovat palanneet lähialueilta, ovat olleet muualla muutama vuoden, ovat palanneet välittömästi ensimmäisen muuton jälkeen ja heitä on palannut 1970-luvun puolivälistä lähtien noin 10–15 henkilöä vuosittain. Kun tätä vertaa kaikkiin Parikkalan, Saaren ja Uukuniemen kuntiin muuttaneisiin, muodostavat paluumuuttajat vain vähäisen osan tästä muuttovirrasta, sillä parhaimmillaan Parikkalan seudulle on muuttanut useita satoja henkilöitä vuosittain.

Yli puolet (51 %) paluumuuttajista on sijoittunut työelämään palvelusektorille. Näistä suurimman muodostaa kuntasektori (22 %). Myös julkisten ja yksityisten palvelusten osuus on huomattava (29 %). Viidesosa palanneista on ryhtynyt joko yrittäjäksi tai maanviljelijäksi

Paluumuutto on merkinnyt huomattavia ammatillisen rakenteen muutoksia. Ennen paluuta suurin osa on ollut palkkatyössä. Yrittäjien ja maanviljelijöiden osuus on ollut vähäinen. Sen sijaan työelämän ulkopuolella olleiden määrä on ollut huomattava sekä ennen että jälkeen paluun. Suurimmat ammatilliset siirtymät

ovat tapahtuneet palkkatyöväestön kohdalla. Näiden suhteellinen osuus on vähentynyt lähes 20 %:lla. Osa on ryhtynyt yrittäjiksi, osa maanviljelijöiksi ja huomattava osa on siirtynyt myös työelämän ulkopuolelle.

Vaikka toimeentulokysymykset ovat luonnollisesti keskeisiä paluumuutossa, eivät ne kuitenkaan selitä kokonaan paluumuuttoa. Joillekin sidos synnyinseutuun on säilynyt sukulaisten, tuttavien, luontoperäisten harrastusten jne. kautta niin voimakkaana, että synnyinseudun sosiaalista ja fyysistä ympäristöä voidaan pitää muiden ohella yhtenä paluumuuttoa aiheuttavana mekanismina (Andersson 1981; Kultalahti 1986, 281; Paasi 1984).

Olen jakanut paluumuuttajat ryhmiin subjektiivisten paluunotiivien perusteella. Näistä marginalisoituneet ovat palanneet työttömyyden tai asunnottomuuden takia. Uramuuttajilla keskeisin paluun syy on ollut työpaikan järjestyminen synnyinseudulla. Maanviljelyksen tai pienimuotoisen yrittäjyyden takia palanneet voidaan lukea myös uramuuttajiin, mutta olen erottanut ne omaksi ryhmäkseen. Huomattavan ryhmän muodostavat myös perheenmuodostajat, joista suurin osa oli naisia. Ikävöijät ovat palanneet ennen kaikkea nostalgian, juurien etsimisen, sukulaisuus- ja tuttavuussiteiden takia. Näistä ryhmistä asumismuuttajien suhteellinen osuus on kasvanut lähestyttäessä 1990-lukua ja uramuuttajien osuus on laskenut. Paluuseen on siis liittynyt yhä enemmän subjektiivisia asumispreferenssejä.

Paluun subjektiiviset syyt ovat siis olleet hyvin moninaisia. Paluumuuton taloudellisen perustan muodostavat kuitenkin maataloustuotannon rakennemuutos, jolloin uusia työpaikkoja syntyi sukupolvenvaihdoksen kautta nuoremmalle sukupolvelle, maaseudun teollistuminen sekä hyvinvointivaltion ja yksityisen palvelusektorin laajeneminen.

Kuten edellä mainitsin, on paluuyrittäjyyden varaan panostettu erityisesti maaseutualueiden kehittämisessä (Pohjola 1989). Taloudellisen ja alueellisen kehityksen dynamiikan kannalta sen merkitys Parikkalan seudulla näyttäisi jäävän vähämerkitykselliseksi. Se on vahvistanut lähinnä Parikkalan kunnan keskustaajaman asemaa voimistaen näin maaseudun sisäistä keskittymiskehitystä.

Suurin osa paluumuuttajien perustamista yrityksistä on paikallisilla markkinoilla toimivia palvelualan pienyrityksiä kuten parturit, taksit, kaupat jne. Nämä paluumuuttajat ovat kyenneet luomaan itselleen ja joillekin muille työpaikkoja ja tavallaan murtamaan maallemuuton esteenä olevia rakenteellisia mykkiä pakkoja. Paluumuuttoa ei voitane kuitenkaan pitää syvän maaseudun kannalta ulkoisena voimana, joka pystyisi stimuloimaan paikallista taloudellista kehitystä (King 1986, 63–64). Tiivistäisinkin paluumuuton paikallisten työmarkkinoiden aikaansaamaan ilmiöön, jossa yksittäisen palaajan rooli on ollut sopeutuminen paikallisiin taloudellisiin, sosiaalisiin sekä kulttuurisiin rakenteisiin ja olosuhteisiin.

Paluuhalukkuus

Parikkalasta, Saareltä ja Uukuniemeltä muuttaneille suoritetussa kyselyssä kartoitettiin paluuhalukkuutta sekä toimintaa mahdollisen paluun jälkeen. Kaikkiaan 341 henkilöä eli 16 % muualla asuvista oli suunnitellut tai harkinnut paluumuuttoa. Synnyinseutu siis kiinnostaa edelleen.

Mutta kiinnostuksen ja paluumuuton välille ei voida asettaa yhtäläisyysmerkkejä. Tämän toivat esille varsin selvästi myös potentiaaliset palaajat. Heidän asettamansa paluumuuton ehdot ja esteet ovat yksiselitteisiä. Nämä liittyvät luonnollisesti toimeentuloon ja asumiseen. Yli 90 % potentiaalisista palaajista asetti ehdoksi pa-

luumuutolle toimeentulon ja/tai asunnon järjestymisen. Tämän ohella korostuivat perheen haluttomuus muuttaa sekä sosiaaliturvan nykyisille paikkakunnille. Tulokset vaikuttavat tavallaan triviaaliteeteilta, mutta ne kuvastavat hyvin sitä ristiiriitaa, mikä vallitsee kunnan tavoitteiden ja paluumuutosta kiinnostuneiden välillä. Kunta toivoo muuttajien itsensä luovan työpaikkansa ja palaajat puolestaan toivovat kunnan tai muiden viranomaisten järjestävän toimeentulon ja asumisen mahdollisuudet.

Paluun realistiset mahdollisuudet ovat syrjäisillä maaseutualueilla rajalliset. Yksi mahdollinen ratkaisu saattaa olla tällöin eräänlainen kompromissi: lomat vietetään synnyinseudulla joko omalla mökillä, pientilalla tai vanhempien luona. Potentiaaliset palaajat voidaan jakaa kolmeen idealisoituun ryhmään: niihin, jotka etsivät paluumahdollisuuksia elämäntilanteen tai elinolosuhteiden kriisiytymisen takia (työttömyys tai sen uhka, asunnottomuus, avioero, kaupunkien tungostuminen jne.); niihin, joille synnyinseutu merkitsee toimeentuloa (urakierto, bisneksen teko jne.) ja niihin, joilla on myyttinen kuva ”menetetystä paratiisista” (Oksa 1988b), jolloin paluun korvaa kesämökki tai pieni tila synnyinseudulla (Kortteinen 1982, 163 – 164).

Kunta ja paluumuutto

Potentiaalisten palaajien nostalgia synnyinseutua kohtaan törmää siis talouden mykkiin pakkoihin. Markkinamekanismi ei tunne kotiseutukaipua: ihmisten toiveet ja taloudelliset pakot eivät aina käy yksiin. Paluumuuton edistämiskampanjoissa kuntien elinkeinopoliittiset toiveet sekä muuttaneiden ikävä synnyinseudulle menevät monella tavoin ristiin. Takaisin maalle tai synnyinseudulle ikävöivät eivät niinkään halua yrittäjiksi tai työvoiv-

maksi, vaan kaipaavat pikemminkin jotain menetettyä; sukulaisten ja tuttavien pariin, maaseudun rauhaan, kauniiden maisemien äärelle, lapsuuden maisemaan, juurilleen, puhtaaseen luontoon jne.

Kunnat näkevät potentiaalisissa palaa-jissa ennen kaikkea yrittäjiä ja elinkeinoelämän monipuolistajia. Heidän odotetaan itsensä työllistämisen ohella tarjoavan työpaikan myös joillekin paikallisille asukkaille. Koska kaikki eivät voi palata ja koska kaikista ei voi tulla yrittäjiä, ajaututaan paluumuuton edistämässä valintatilanteeseen. Synnyinseutu ei ota kaikkia samalla tapaa vastaan. Ihmisiä seulotaan yhä enemmän, mitä argumentoidaan taloudellisella rationaliteetilla. Joidenkin kohtaloksi saattaa palatessa muodostua ”kolmesti kieltäminen”: syrjäseudulta on lähdetty pakon sanelemina ja sinne on kenties myös pakkotilanteessa työttömyyden tms. takia palattu, mutta synnyinseutu ei kykene tarjoamaan asuntoa eikä työpaikkaa. Osa yksinkertaisesti syrjäytyy työ- ja asuntomarkkinoilta. Paluumuuttoon liittyvät ongelmat pyrkivät kasautumaan juuri näiden kohdalle.

Paluumuuttoa tulee tulevaisuudessakin esiintymään, mutta se taloudellinen perusta, johon se tähän asti on kiinnittynyt, näyttäisi kaventuvan. Tarkoitin tällä perinteistä teollisuutta, hyvinvointipalveluja sekä maataloutta. Se, valitsee ko syrjäseudulta kerran lähtenyt paluun juurilleen vai jonkun muun vaihtoehdon, johtuu lukuisista tekijöistä, joista keskeisin on luonnollisesti toimeentulon hankkiminen. Taantuvat maaseutualueet tarjoavat tähän joka tapauksessa rajallisia mahdollisuuksia. Muutto kaupunkikeskuksesta naapurikuntaan ”maalle”, poikkeaa huomattavasti muuttamisesta kauaksi pendelöintialueiden ulkopuolisille maaseutualueille, joissa toimeentulo on hankittava paikkakunnalta.

Kirjallisuus

- Andersson, Roger:** Människans plats. Ur: Tvärsmitt nr 3. Stockholm 1981.
- Jones, Huw et al.:** Peripheral Counter-Urbanization: Findings from an Census and Survey Data in Northern Scotland. *Regional Studies*, Vol. 20, (1986):1, s. 15–26.
- Kantanen, Keijo:** Takaisin kotiseudulle. Tutkimus paluumuuton merkityksestä ja mahdollisuuksista maaseudun erilaistumisprosessissa. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 97. Joensuu (painossa) 1991.
- King, Russel:** Return Migration and Regional Economic Development: An Overview. In: King, Russel (ed.): Return Migration and Regional Economic Problems. Kent 1986.
- Kultalahti, Olli:** Muuttoliikkeen uudet piirteet ja aluepolitiikka. Teoksessa: Alasentie, J., Salonen, I. (toim.): Aluepolitiikan uudet haasteet. Tampereen yliopisto, aluetiede, tiedonantoja n:o 22. Tampere 1985.
- Kultalahti, Olli:** Kotiseudun merkitys muuttovirtojen suuntautumisessa. Teoksessa: Koivukangas, Olavi et al. (toim.): Muuttoliikesymposium 1985. Siirtolaisuusinstituutti, Siirtolaisuustutkimuksia A 14. Turku 1986.
- Kortteinen, Matti:** Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki 1982.
- Massey, Doreen:** Spatial Divisions of Labour. Hong Kong 1984.
- Oksa, Jukka (1988a):** Yleiset kehitysvirrat ja paikallisuus maaseutupolitiikassa. Yhteiskuntasuunnittelu (1988):2, s. 2–4.
- Oksa, Jukka (1988b):** Maaseudun yhteisöllisyydestä. Teoksessa: Oksa, Jukka; Rannikko, Pertti: Puheenvuoroja maaseutupolitiikasta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita n:o 7. Joensuu 1988.
- Paasi, Anssi:** Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana. Suunnittelumaantieteen yhdistyksen julkaisuja 13. Helsinki 1984.
- Perry, Ronald et al.:** Counterurbanization. Norwich 1986.
- Persson, Lars Olof:** Urbanization Processes in Peripheral Regions in a Welfare State. *Journal of Rural Studies*, Vol. 6, (1991):4, s. 437–442.
- Pohjola, Anneli:** Yrittäjyys – myytti vai todellisuus paluumuutossa? Yhteiskuntasuunnittelu (1989):1, s. 15–17.
- Söderling, Ismo:** E.G. Ravenstein muuttoliiketutkijana – yhteiskuntatieteellinen näkökulma. Teoksessa: Koivukangas, Olavi et al. (toim.): Muuttoliikesymposium 1985. Siirtolaisuusinstituutti, Siirtolaisuustutkimuksia A 14. Turku 1986.
- Virtanen, Keijo:** E.G. Ravenstein ja historiallinen muuttoliiketutkimus. Teoksessa: Koivukangas, Olavi et al. (toim.): Muuttoliikesymposium 1985. Siirtolaisuusinstituutti, Siirtolaisuustutkimuksia A 14. Turku 1986.